

Н. ПРИТУЛИК

ЕТНОКУЛЬТУРНІ СТЕРЕОТИПИ В БУКОВИНСЬКИХ ПАРЕМІЧНИХ ВИСЛОВАХ

Стаття присвячена етнолінгвістичному питанню відображення етноуявлень українців Буковини в їхньому мовленні. Зокрема розглядаються паремії, складовими яких є етніміми, що сьогодні побутують у с. Погорілівка Застанівського р-ну Чернівецької обл. Це дає можливість простежити ставлення буковинських українців до інших етносів, зумовлене міжетнічними стосунками і різні історичні періоди.

Кожна етнокультура по-своєму віддзеркалює світосприйняття, світорозуміння, спільне для її носіїв та сформоване на ґрунті давніх світоглядних уявлень. Те, яким етнос бачить і усвідомлює себе у світі, видається можливим пізнати через призму сприйняття ним інших етносів, оскільки в цьому контексті сам виступає вихідним мірилом. Ці етноуявлення закарбовуються в мові, унаслідок чого утворюються і починають активно побутувати сталі словосполучення – відетнонімні фразеологізми й інші паремійні вислови, компонентом яких є етніміми. Це цікавий матеріал для дослідження етносприйняття представниками різних народів один одного. Значний науковий інтерес, що становлять собою пласти відетнонімних паремій, зумовив підвищення уваги до них. В останні роки в українській (Б. Ажнюк, А. Івченко, Г. Доброльожа, О. Рогач) і російській (В. Мокієнко, О. Белова) лінгвістиці робляться певні кроки в напрямку їх дослідження.

Фразеологізми, компонентами яких є етніміми, поширені по всій Україні. Так, українцям

відоме порівняння «крутить, як циган сонцем» (хитрує, непослідовне у поглядах) або фразера «китайська грамота» (щось незрозуміле). На основі аналізу цілого пласту середньо польських фразеологізмів, складовими яких є етніми, дослідницею Г. Добролюжею [2] було визначено, що росіяни («москалів») українці цього регіону бачать хитрими, сварливими, дурними; циган – удачливим, брехливими, веселими, ледачими, набридливими; євреї – заможними, скупими, неохайними; німців – невродливими, боязкими тощо. Подібні асоціації з представниками згаданих вище народів виникають майже в усіх українців.

Однак регіонально специфічною є частотність вживання того чи іншого етніми у складі паремій, що зумовлено впливом таких факторів, як етносусідство та міжетнічні зв'язки. Очевидно, на території Східної України етніми «москаль» у складі фразеологізмів буде побутовувати частіше, ніж на Західній, а «татарин» – вживаються переважно в мовленні українців і росіян Криму.

У побутовому мовленні українців Буковини (територія, яка була в складі інших держав і сьогодні має неоднорідний національний склад) фігурують євреї, поляки, румуни, молдаване, турки «таке мале, а вже турок... та ще й чорне», цигани «змерз, як циган на морозі» та ін.

У цьому регіоні досить часто вживається у складі паремій етніми «жид», що, очевидно, зумовлено проживання великої кількості євреїв у Буковинському краї. Варто зазначити, що лексема «жид» тут не несе негативного емоційного забарвлення, напротивагу територіям регіонів Східної України, де етніми побуває як лайливий, відносно представників відповідного етносу. Навпаки, жителі сіл Чернівецької обл. зазначають, що жиди – це хороші, добрі люди, які під час війни, у скрутні часи надавали відчутну допомогу українцям. Саме тому на цій території побуває фразера «у жида можна зайтіси» (на звернення по допомогу не відмовлять, з порожніми руками не відпустять) [5]. Як не парадоксально, поряд із цим фігурують у мовленні жителів регіону й антонімічні до наведених фраземи, в яких простежується натяк на скупість, певну дріб'язковість євреїв, пов'язану з характерною для них діяльнісною сферою – торгівлею: «живу [т] – як брати, рахую [це] – як жиди»; «скупий, як жид»; «торгую [це], як жид» [5]. Спостережливість українця не оминула увагою і терплячість євреїв – «Це вже б і жида зайло» [5]. Якщо хтось бере зі собою в дорогу багато зайвих речей, про нього на Буковині говорять так: «збирає[си], як жид на війну» [5] маючи на увазі таку рису вдачі євреїв, як передбачливість.

Буковинські українці часто згадують у мовленні й своїх сусідів-молдаван (Буковина перебувала у складі Молдавського князівства в період XV–

XVIII ст.), яких, судячи зі сталих словосполучень, вони наділяють «тупістю». До того ж інтонація, з якою промовляються вислів «...це – молдавський варіант» [5] (мається на увазі щось низькопробне, позбавлене смаку), близька до співчутливої. Вживається і більш експресивна фразера: «молдаване – теж люди» [5]. І вже надто глузливіми є слова дитячої пісеньки-дражнилки: «Молдаване чи-чі-чі продавали к[о]лаци. К[о]лаци засохли – молдаване здохли» [5].

Оскільки Буковина перебувала і під владою Австро-Угорщини (кінець XV ст. – початок XX ст.), утворилися фраземи й жарти діалогічного характеру з етнімом «мадяри» (те саме, що й угорці): «гнилий, як вош мадярська» [5]. Або: – Як мадяра сфотографувати по пояс? – «Посадити у яму і сфотографувати» [5]. У наведених висловах звучить неприхована негачія, якою позначали сусіди своїх сусідів.

Проте найгірше ставлення українців Буковини доводиться констатувати відносно етносів, які не лише панували на їхній землі, а й насильницьким шляхом насаджали свою культуру, попираючи українську. Старожили буковинських сіл і сьогодні згадують із болем ті часи, коли під час навчання в школі їх суворо карали та били різкими вчителі-румуні, примушуючи таким чином учити румунську мову, якою викладали в тодішніх буковинських школах (1918–1927 роки – період румунізації Буковини).

Саме цим зумовлена відверта ненависть буковинських українців до представників румунського, а також польського етносів, що простежуються в їхньому мовленні. Відтак у фраземах використовується навіть груба лайлива лексика: курка – «гайна», мука – «файна», корова – «вака», а румуни – «с...»; «всі мазури до дзури» (до заду), а поляки – до «с...» [5]. Були зафіксовані й жарти глузливого характеру: – Чого поляк не їсть маринованих огірків? – «Бо голова в банку не влізе» [5].

Так чи інакше, фактом є те, що для українського мовлення нехарактерні фразеологізми, у складі яких був би етніми «українці». Водночас зафіксовано відносно небагато фразем, які несуть нейтральне етносемантичне навантаження щодо інших етносів, і зовсім обмаль – позитивне.

На думку О. Белової [1], це явище закономірне і властиве не лише для українців, які нібито, як може здатися на перший погляд, вивищують себе над іншими. Воно пов'язане, за переконанням дослідниці, з давньослов'янськими локутивними уявленнями про два світи «цей» – «той», «нав» – «яв», «свій» – «чужий» тощо). Представники іншого етносу здавна сприймалися як жителі іншого, чужого (ворожого) світу. Цей факт певною мірою зумовлює заздалегідь упереджене ставлення до них. Паремічні одиниці, що мають у своєму складі етніми, є надзвичайно цінними,

